

РОЛЬ ЛЮДИНИ В “НОВІЙ ЕКОНОМІЦІ”

Наведено результати ретроспективного аналізу розвитку теорії “економіки знань”. Здійснено співставлення понять “інформаційне суспільство” і “суспільство знань”. Доведено принципову різницю між термінами “інформація” і “знання”. Визначено основні риси “економіки знань”. Обґрунтовано необхідність ставлення до людських ресурсів в новій економіці аналогічно до інших видів ресурсів

Постановка проблеми. Послідовний рух розвитку суспільства супроводжувався зміною і економічного укладу. Відомі економічні теорії – класична, марксистська, неокласична, інституціоналізм, маржиналізм, кейнсіанство та ін. – по-різному трактували зміну економічних ладів. В контексті досліджуваної проблеми доречно звернутися до поглядів інституціоналістів У. Ростоу, Р. Арон, Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Г. Мюрдаль, Е. Тоффлер та ін. Наприкінці ХХ ст. розвиток отримала концепція Д. Белла, що базувалася на протиставленні індустріальної й інформаційної економіки. Своєрідною була теорія інституціоналіста Е. Тоффлера. Його теорія розвитку економіки базувалася на принципі хвилі (сіпльськогосподарська (або аграрна), індустріальна і інформаційна). Якщо Е. Тоффлер продовжував би свої дослідження в цьому напрямку і сьогодні, то його хвильова теорія збагатилася, мабуть, і четвертою хвилею – хвилею знань. Бурхливий розвиток теорії “економіки знань” почався в середині ХХ ст. з виходом у світ праць Фрица Махлука. Його дослідження мали системний і комплексний характер: від обґрунтування актуальності дослідження процесів продукування і поширення знань, відокремлення понять “знання” і “інформація”, введення терміну “індустрія знань”, систематизації основних функцій знань у розвитку людства до актуальної і сьогодні класифікації знань. Ним уперше був застосований термін “економіка знань”. Доробки Фрица Махлука отримали схвалення і підтримку з боку досвідчених фахівців з різних країн світу.

Послідовником його ідей став Марк Порат, який поглибив теорію “економіки знань”, яку він назвав “інформаційною економікою”, аналітичними дослідженнями.

Стан вивчення проблеми. Процес дослідження місця і ролі людини взагалі в економіці має глибокі історичні корні. Перші спроби окреслити роль людини в розвитку економіки зроблені ще класиками економічної теорії. А. Сміт і його послідовники вважали людину не тільки джерелом, але й частиною суспільного багатства. Саме А. Сміт вперше сформував концепцію “економічної людини”.

Родоначалником теорії “економіки знань” вважають Френсіса Бекона, який в XVI – XVII ст. обґрунтовано довів необхідність і важливість одержання і використання інформації, тобто знань, в усіх сферах суспільного життя і прогнозував посилення цих процесів у майбутньому, а також розробив вдалу класифікацію знань. Довгий час ідеї Френсіса Бекона не отримували своїх послідовників.

Розповсюдженою думкою є те, що сучасне уявлення про економіку знань бере свій початок у працях американського вченого Т. Шульца.

Певний внесок у розвиток теорії “економіки знань” зробив В. І. Вернадський у 20-30-х роках ХХ ст. Жодного разу не використавши термін “економіка знань”, він доклав немало зусиль до формування теорії ноосфери, в центрі уваги якої – розумна людина, яка впливає на своє оточення. Вчення В. І. Вернадського не було спрямовано на формування концепції “економіки знань”, проте підтвердило її життєздатність.

Метою дослідження є ретроспективний аналіз розвитку теорії “економіки знань”, співставлення і змістовний аналіз понять “інформаційне суспільство” і

“суспільство знань”, “інформація” і “знання”, обґрунтування необхідності ставлення до людських ресурсів в новій економіці аналогічно до інших видів ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На початку 70-х років ХХ століття проблема людського фактора привернула увагу і міжнародних організацій. Наприклад, Економічна й соціальна рада ООН (ЕКОСОС) систематизувала й узагальнила пропозиції провідних соціологів, демографів, економістів, екологів і фахівців інших профілів, результатом чого стала підготовка документу щодо стратегії подальшого розвитку людства “Детермінанти й наслідки демографічних тенденцій. Новий короткий виклад результатів досліджень про взаємодію демографічних, економічних і соціальних факторів” [3]. Одним з ключових питань цього документу були роль і вагомість людського фактора в глобальному економічному розвитку. Починаючи з 90-х років ХХ ст. під патронатом Програми розвитку ООН (ПРООН) видаються спеціальні всевітні доповіді про людський розвиток.

Г. Клейнер економікою знань називає такий стан економіки, при якому знання стають повноцінним товаром; будь-який новий товар несе в собі унікальні знання; знання становиться одним з основних факторів виробництва ретроспективного аналізу розвитку теорії “економіки знань”. Здійснено співставлення понять “інформаційне суспільство” і “суспільство знань”. Доведено принципову різницю між термінами “інформація” і “знання”. Визначено основні риси “економіки знань”. Обґрунтовано необхідність ставлення до людських ресурсів в новій економіці аналогічно до інших видів ресурсів [6, с.32-37].

Л.М. Гохберг дає більше лаконічне визначення економіки знань як економіки, заснованої на інтенсивному й ефективному використанні знань [2, с.26-44].

Ретроспективний аналіз наукових здобутків в сфері нової економіки свідчить, що за ці роки, принаймні у свідомості представників наукового середовища, сформувалося певне уявлення конфігурації постіндустріального суспільства, яке сьогодні сприймається як економіка знань, основою якого виступає людина.

Сьогодні термін “нова економіка” є досить поширеним серед науковців-економістів. У зв'язку з цим виникає потреба у з'ясуванні підходів до його визначення та взаємозв'язку цього поняття з людським капіталом. Наразі “нову економіку” ототожнюють із “економікою знань”.

На думку Легенчука С.Ф. новою економікою називають економіку, що характеризується превалюванням інтелектуальних елементів [8, с.7].

За результатами досліджень Всесвітнього Банку по 192 країнах світу, на частку фізичного капіталу припадає в середньому лише 16 % загального обсягу багатства. Близько 20 % багатства країн – це природний капітал. Відповідно людський капітал складає приблизно 64 % загального обсягу багатства [16].

У нових теоріях економічного зростання [15, 18, 19] стверджується, що продуктивність зростає завдяки внутрішнім факторам, які пов'язані з поведінкою людей, з людським капіталом. Ці фактори і є рушійною силою збільшення капіталу.

Сучасні інституціоналісти визнають, що інформація і знання є якісно новим виробничим ресурсом і разом з формуванням нового суспільства стають вирішальним, якісно новим фактором виробництва [12, с.12].

Викладення основного матеріалу дослідження. За деякими оцінками, 90 % усього обсягу знань, якими володіє людство, було створено протягом останніх 30 років [11, с. 13].

Доречно згадати досвід країн (Японія, Корея, Тайвань та ін.) з обмеженими сировинними і матеріальними ресурсами, які досягли лідируючих позицій у світовій економіці у другій половині ХХ століття за рахунок розвитку наукоємних галузей, в яких основний ресурс – це знання людини, здатні швидкими темпами рухати науково-технічних прогрес.

Професор економічного факультету Московського державного університету Колесов В.П. визнає цільну близькість двох суспільних концепцій: "людський розвиток" і "суспільство знань" – двох концепцій, що представили нове сприймання людини, як мети і як джерела сучасного суспільного розвитку. Концепція людського розвитку виходить з того, що людина повинна бути поставлена у центр економічного розвитку як мета розвитку, як можливість реалізувати основні людські цінності й права Концепція суспільства знання, у свою чергу, відбиває реальні зрушення в економіці, у результаті яких людина переміщується в центр економічного розвитку вже як джерело росту суспільного багатства. Це означає якісну зміну ролі людини в суспільному виробництві. Якщо раніше вона зводилася до того, що праця людини, поряд з іншими, була одним з факторів виробництва, то зараз знання, інтелектуальний потенціал стають головним факторами [12, с.518-519].

По мірі прояву ролі й значення знання стає ясно, що постіндустріальне суспільство – це суспільство, у якому головним фактором і ресурсом розвитку є знання, у якому виробництво, обмін, поширення, застосування й використання знань виступають основою економічного зростання. Успішність економіки знань залежить від того, наскільки ефективно суб'єкт господарювання може використовувати знання, якими володіють його працівники і співробітники.

Слід зауважити, що інформаційне суспільство, про яке йдеться в багатьох наукових працях [1, 4, 5, 7, 10] і національних законодавчих документах [9], і суспільство знань не можна ототожнювати, хоча і не можна не визнати, що виникнення і становлення суспільства знань пройшло у своєму розвитку етап інформаційного суспільства. З цієї думкою не погоджується академік НАНУ А.А Чухно, який ототожнює інформаційне суспільство та економіку знань. Він пише: *"На жаль, навіть у солідних виданнях інформаційна економіка, інформаційне суспільство розглядаються як щось істотно відмінне від суспільства та економіки знань, що нібито інформаційне суспільство вже побудоване і тепер відбувається перехід до суспільства знань. На нашу думку, такі тлумачення не виправдані...", "...інформаційне суспільство та економіка і суспільство та економіка знань – це одне й те саме, це синоніми. А за своїм історичним місцем вони є постіндустріальними"* [12, с.12]. Свою позицію А.А Чухно будує на тотожності, рівності понять "інформація" і "знання": *"Інформація і знання – це не два різних фактори виробництва, а один. Тому вони є двома сторонами єдності. Знання становлять зміст інформації, інформація без знань ніщо. Так само знання без інформації мертві, вони не доводяться до використання, не поширюються"*.

З викладеною позицією можна безумовно погодитися в частині того, що інформація і знання – це єдиний фактор виробництва. Проте об'єктивно існує і різниця в

трактуванні таких дефініцій як "інформація" і "знання" [14, 17]. Співвідношення між знаннями й інформацією – одна із самих дискусійних тем у рамках "управління знаннями".

Розглядаючи їх зміст і співвідношення, слід констатувати, що інформація не є персоніфікованою, у більшості випадків може бути доступною певній сукупності людей, вона розповсюджується, її можна передавати через комунікаційні мережі, зберігати на матеріальних носіях, кодувати і т.д. Знання ж більш широка категорія. Знання персоніфіковані, вони є продуктом розумової діяльності конкретної людини, а передавати їх можна тільки у вигляді інформації. Ми не можемо говорити про ринок знань, проте ринок інформації існує об'єктивно.

Аргументом проти ототожнювання понять "інформація" і "знання" є інформаційна ієрархія, де кожний рівень додає певні властивості до попереднього рівня – DIKW (англ. data, information, knowledge, wisdom – дані, інформація, знання, мудрість), запропонована Р. Аккофом [13]. Він запропонував використовувати для аналізу процесу формування знання і його ролей у свідомості людини схему з п'яти категорій: дані, інформація, знання, розуміння, мудрість. Дані – це неупорядковані символи, розглянуті безвідносно до якого-небудь контексту. Інформація являє собою виділену, упорядковану частину бази даних, підготовлену для застосування, тобто яка відповідає на питання "хто, що, де, коли". Знання – це формулювання існуючих тенденцій або сутнісних зв'язків між явищами, представленими в інформації. На відміну від своєї інформаційної основи знання може служити керівництвом для конкретних рішень і дій. Лаконічним завершенням співставлення цих понять є наступне визначення: знання – це володіння корисною інформацією, що надає можливість вирішення конкретного завдання.

Не відволікаючись на глибокий понятійний аналіз, можна сказати, що інформація – це "їжа, страва" для знання. Отримавши певну інформацію, людина її "переварює" і отримує власні знання. Далі, ці знання передаються іншій людині у вигляді інформації і процес повторюється, але вже на якісно новому рівні. Саме цей кругообіг "інформація – знання – інформація", аналогічний відомій формулі "гроші – товар – гроші", на авторську думку є двигуном економіки знань.

Формування постіндустріального суспільства, в центрі якого стає людина, супроводжується зміною підходів до оцінки ролі окремих соціальних сфер. Так, традиційно такі сфери як освіта, наука, охорона здоров'я вважалися невиробничими. В новій економіці, де людина посідає центральне місце як носій найціннішого ресурсу – знання – є продуктом сумісної дії саме цих, як раніше вважалось, невиробничих сфер. Якщо людина не пройде "обробку" в зазначених сферах, вона ніколи не стане "гвинтиком" в складному механізмі нової економіки – економіки знань.

На думку проф. економічного факультету Московського державного університету Колесова В.П., можна приймати або не приймати цю логіку, однак не можна не визнати, що поняття "людський капітал" стало помітною віхою в загальній тенденції зміни відносини до освіти, охорони здоров'я, культурі й іншим галузям соціальної сфери, зокрема з погляду їхнього ресурсного забезпечення [11, с.13].

Зародження нової економіки – економіки знань – супроводжується змінами у корпоративних культурах, введенням у великих компаніях миру посади "директор з управління знаннями", використанням інформаційних систем управління, розширенням повноважень підрозділів з управління персоналом і характеру їх діяльності, створенням патентних відділів, дослідницьких структур, сховищ знань, аналітичних

підрозділів, виникненням неформальних мереж спілкування, удосконаленням нормативних документів, що регулюють порядок використання знань і стимулювання креативності персоналу.

До особливих рис нової економіки знань фахівці також відносять високий рівень частки послуг у виробництві ВВП, прискорення темпів створення, нагромадження й використання знань, що виражається, зокрема, у розширенні систем освіти й обсягу наукових досліджень, наростаючі зміни в інформаційно-комунікаційній сфері, поява інституту нового типу в сфері виробництва й використання знань у вигляді неформальних мереж, формування національних інноваційних мереж, розширення доступності освіти, формування сектора інформаційно-комунікаційних технологій, набуття ролі знань в економіці політичного значення (наприклад, приєднання країн до Болонського процесу), інтернаціоналізація економік, тобто їх взаємодоповнюваність, взаємопроникнення й взаємозв'язок.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Сформовані на момент завершення формування індустріальної економіки системи бухгалтерського обліку, статистичного спостереження й національних рахунків не відбивають всіх наслідків висування знань на позиції головного ресурсу економічного розвитку, а іноді дають і перевернену картину [11, с.541].

Нова економіка характеризується ускладненням бізнес-середовища у різноманітних проявах (наприклад, інформаційні ризики, стрімке старіння інноваційних технологій і т.п.), перелік яких неможна і перерахувати, оскільки для кожного суб'єкта господарювання вони своєрідні й індивідуальні. У відповідь на виникаючі ускладнення, суб'єкти господарювання намагаються знайти приховані внутрішні резерви і нові шляхи підвищення ефективності використання ресурсів. Як відомо, будь-яка підприємницька діяльність спирається, як мінімум, на три види ресурсів – матеріальні, фінансові і людські. Традиційно пошуки резервів та шляхів підвищення ефективності спрямовувалися саме на матеріальні і фінансові ресурси, що в результаті призвело до певної, хоча і не остаточної, їх [резервів, а не ресурсів] вичерпності. Тому природним є те, що сьогодні перспективним є процес пошуку резервів та шляхів підвищення ефективності функціонування суб'єктів господарювання у новому бізнес-середовищі спрямовується на людські ресурси, в яких приховані найбільші резерви, до цього часу невикористані. В цій ситуації людські ресурси стають на один щабель з фінансовими і матеріальними, а інвестування в них може дати не нижчий ефект. Розуміння цього штовхає нас відноситися до них так, як ми відносимося і до фінансових, і до матеріальних, тобто визнаємо, обліковуємо, оцінюємо, відображаємо у звітності.

Список використаної літератури:

1. *Бортко Г.Н.* Национальные стратегии информационного общества: преимущества и условия реализации в Украине / Бортко Г.Н. // Информационное общество. — 2004. — № 2. 2. *Гохберг Л.* Национальная инновационная система России в условиях "новой экономики" [Текст] / Гохберг Л. // Вопросы экономики / Гл. ред. Л.И. Абалкин. — М., 1929. — 2003. — № 3. 3. Детерминанты и последствия демографических тенденций. Новое краткое изложение результатов исследований о взаимодействии демографических,

экономических и социальных факторов. — [Том 1]. — [часть 2]. — Нью-Йорк, 1975 (ST/SOA, Ser/A/50). — 1772 с. 4. *Додонов О.* Державна інформаційна політика і становлення інформаційного суспільства в Україні / Додонов О., Горбачик О., Кузнецова М. // Стратегічна панорама. — 2002. — № 1. 5. *Дюжев Д.В.* Інформаційне суспільство: соціально-правові аспекти суспільного розвитку / Дюжев Д.В. // Наука. Релігія. Суспільство. — 2004. — № 1. 6. *Клейнер Г.* Микроэкономика знаний и мифы современной теории / Клейнер Г. // Высшее образование в России: [научно-педагогический журнал Министерства образования Российской Федерации] / Гл. ред. М.Б. Сапунов. — М., 1992. — 2006. — № 9. 7. *Лайон Д.* Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії / Лайон Д. // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. — К., 1996. — 412 с. 8. *Легенчук С.Ф.* Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / С.Ф. Легенчук. — Житомир: держ. технолог. ун-т. — Київ. — 2006. — 22, [1] с. 9. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України // Урядовий кур'єр. — 2007. — 14 лютого. — № 28. 10. *Тоффлер Е.* Третья Хвиля / Тоффлер Е.; [пер. з англ. А. Євса]. — К.: Вид. дім "Всесвіт", 2000. — 480 с. 11. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса: [учебное пособие под общей редакцией проф. В.П. Колесова (экономический факультет МГУ)]. — [2-е издание, дополненное и переработанное]. — М.: Права человека, 2008. — 636 с. 12. *Чухно А.* Інституціоналізм: теорія, методологія, значення / Чухно А. // Економіка України: політико-економічний журнал Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України та Національної академії наук України. — Київ: Преса України, 1958 — 2008г. — № 6. — С. 4-13. 13. *Ackoff R.L.* "From Data to Wisdom" / Ackoff R.L. // Journal of Applied Systems Analysis. — 1989. — Volume 16. — p. 3-9. 14. *Deming E.W.* The new economics for industry, government, education. — 2nd edition. — Cambridge, MA: Massachusetts Technological Institute, 1995. 15. *Lucas Robert,* On the mechanics of economic development // Journal of Monetary Economics. — 1988. — Vol.22. — pp. 3-42. 16. Monitoring Environmental Progress: A Report on Work in Progress (Environmentally Sustainable Development Series). — World Bank Publications, 1995 — 82 p. 17. *Nonaka I., Takeuchi H.* "The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation", New York: Oxford University Press, 1995. 18. *Paul M. Romer,* 1987. "Crazy Explanations for the Productivity Slowdown" NBER Chapters, in: NBER Macroeconomics Annual. — 1987. — Volume 2. — pages 163-210 National Bureau of Economic Research, Inc. 19. *Romer P.,* Endogenous Technological Change II Journal of Political Economy, October. — 1990. — vol.98. — Pp. S71-S102.

ХАРЛАМОВА Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри Обліку і аудиту Харківської національної академії міського господарства

Наукові інтереси:

– людський капітал як об'єкт обліку і елемент звітності